

Regeringens proposition

1975/76: 177

om ändring i lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare;

beslutad den 11 mars 1976.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga det förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll.

På regeringens vägnar

OLOF PALME

ANNA-GRETA LEIJON

Propositionens huvudsakliga innehåll

Enligt lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare är arbetsgivaren skyldig att före den 1 juli 1978 bereda utländsk arbetstagare som har börjat sin första anställning här i landet före den 1 januari 1973 möjlighet till ledighet och lön under viss tid för att delta i svenskundervisning. I propositionen föreslås en lagändring som innebär att arbetsgivarens skyldighet i princip förlängs till den 1 juli 1979 om han har försummat att ge ledighet och lön inom den föreskrivna tiden. Vid sådan försummelse skall berörd arbetstagarorganisation efter arbetstagarens godkännande få besluta om när ledigheten skall börja. Godtar arbetsgivaren inte organisationens beslut skall han kunna väcka talan vid domstol. Intill dess tvisten har prövats skall dock organisationens beslut gälla. Organisationen får sålunda s. k. tolkningsföreträde.

Vidare föreslås att lagen skall gälla även för sådan arbetstagare som har blivit svensk medborgare sedan han har påbörjat den undervisning som avses i lagen.

Förslag till

Lag om ändring i lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare

Härigenom föreskrives i fråga om lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare¹

dels att i 9 § orden "Kungl. Maj:t" skall bytas ut mot "regeringen",

dels att 1 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i övergångsbestämmelserna till lagen skall införas fyra nya punkter, 6—9, av nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

1 §

Denna lag gäller här i landet bosatt utländsk arbetstagare, som har arbetstillstånd. Föreligger icke skyldighet för arbetstagaren att ha arbetstillstånd eller är han befriad från sådan skyldighet, gäller lagen om han är kyrkobokförd här i landet. Lagen gäller också utländsk sjöman som, utan att vara bosatt eller kyrkobokförd här i landet, är anställd på svenskt fartyg i utrikes fart och som har anställningstillstånd eller är undantagen från skyldighet att ha sådant tillstånd.

Denna lag gäller här i landet bosatt utländsk arbetstagare, som har arbetstillstånd. Föreligger icke skyldighet för arbetstagaren att ha arbetstillstånd eller är han befriad från sådan skyldighet, gäller lagen om han är kyrkobokförd här i landet. Lagen gäller också utländsk sjöman som, utan att vara bosatt eller kyrkobokförd här i landet, är anställd på svenskt fartyg i utrikes fart och som har anställningstillstånd eller är undantagen från skyldighet att ha sådant tillstånd. *Lagen gäller även den som har blivit svensk medborgare, sedan han har påbörjat undervisning som avses i lagen.*

Lagen gäller icke arbetstagare

1. som har svenska, danska eller norska språket till modersmål eller som eljest har sådana kunskaper i något av dessa språk att undervisning, som avses i denna lag, icke kan anses erforderlig,

2. som genomgått undervisning som avses i denna lag eller sådan undervisning i svenska språket, som meddelats i samband med arbetsmarknadsutbildning eller i arbetsmarknadsstyrelsens mottagningsföreläggningar för flyktingar,

3. som sysselsättes i feriearbete eller eljest i arbete av tillfällig natur, eller

4. som är anställd i arbetsgivarens hushåll.

6. Har arbetsgivare försummat sin skyldighet enligt punkt 3 c) att före utgången av juni 1978 bereda arbetstagare möjlighet till ledighet för att påbörja undervisning, skall i fråga om ledighet och ledighe-

¹ Lagen omtryckt 1974: 195. Senaste lydelse av 9 § 1974: 377.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

tens förläggning gälla vad som föreskrives i andra och tredje styckena.

Är arbetstägaren medlem i arbetstagarorganisation, som är eller brukar vara bunden av kollektivavtal i förhållande till arbetsgivaren, får organisationen efter arbetstägarens godkännande besluta om ledighet och ledighetens förläggning. Ledigheten får, om arbetsgivaren icke medger annat, förläggas så att den börjar tidigast två veckor efter det att arbetsgivaren har underrättats om organisationens beslut. Ledigheten skall dock börja senast före utgången av juni 1979.

Arbetstagare som icke beredes ledighet enligt andra stycket och som före utgången av juni 1979 begär att få påbörja ledighet, kan påkalla domstols prövning av frågan om ledighet och ledighetens förläggning, om han ej har fått påbörja ledigheten inom två veckor efter det att framställning om ledighet har gjorts hos arbetsgivaren. Talan skall i sådant fall dock väckas före utgången av år 1979.

7. Underlåter arbetstagare utan synnerliga skäl att utnyttja sin rätt till ledighet enligt punkt 6, är arbetsgivaren ej vidare skyldig att ge arbetstagare sådan ledighet.

8. Uppkommer mellan arbetsgivare och arbetstagarorganisation, som är eller brukar vara bunden av kollektivavtal i förhållande till arbetsgivaren, tvist om tillämpningen av punkt 6 såvitt avser medlem i organisationen, gäller organisationens mening till dess tvisten har slutligt prövats.

Utan hinder av första stycket kan domstol meddela förordnande i tvistefrågan till dess tvisten har slutligt prövats. Yrkande om sådant förordnande får ej bifallas utan att motparten har beretts tillfälle att yttra sig.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Första stycket gäller ej tvist i sådan fråga som avses i 1 § andra stycket 1 eller 2 eller i punkt 3 a) eller b).

9. Arbetstagarorganisation kan åläggas att ersätta uppkommen skada, om den i sådan tvist som avses i punkt 8 första stycket har föranlett eller godkänt felaktig tillämpning av lagen och organisationens företrädare har saknat fog för sin ståndpunkt i tvisten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1976.

§
ARBETSMARKNADSDEPARTEMENTET Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1976-03-11

Närvarande: statsministern Palme, ordförande, och statsråden Sträng, Andersson, Holmqvist, Aspling, Lundkvist, Geijer, Bengtsson, Norling, Lidbom, Carlsson, Gustafsson, Zachrisson, Leijon, Hjelm-Wallén, Petersson.

Föredragande: statsrådet Leijon

Proposition om ändring i lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare.

1 Inledning

Lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare trädde i kraft den 1 juli 1973.

I fråga om de invandrare som har tagit anställning här i landet före den 1 januari 1973 förutsätts att utbildningen skall genomföras successivt under en femårsperiod räknat från tidpunkten för lagens ikraftträdande. I lagen har detta kommit till uttryck genom en föreskrift som säger att arbetsgivaren är skyldig att före utgången av juni 1978 bereda sådan arbetstagare möjlighet till ledighet för att påbörja undervisning i svenska.

I olika sammanhang har bl. a. Landsorganisationen i Sverige (LO) gjort gällande att undervisningen för invandrare anställda före år 1973 inte har fått den omfattning som lagen syftar till och att det därför finns risk för att många invandrare inte hinner få undervisning inom den föreskrivna tiden om lagen inte ändras. För att närmare undersöka dessa invandrades utbildningssituation tillsatte jag en arbetsgrupp med representanter för arbetsmarknadsdepartementet, skolöverstyrelsen (SÖ), statens invandrarverk (SIV), LO och Svenska arbetsgivareföreningen (SAF). Arbetsgruppen har i januari 1976 redovisat resultatet av sitt arbete i departementspromemorian (Ds A 1976: 1) Enkätundersökning om svenskundervisning för invandrare som börjat sin första anställning i Sverige före den 1 januari 1973.

Inom arbetsmarknadsdepartementet har i februari 1976 utarbetats departementspromemorian (Ds A 1976: 2) Vissa ändringar i lagen om

rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare. Promemorian bör fogas till regeringsprotokollet i detta ärende som *bilaga*.

Den sistnämnda promemorian, som i korthet återger resultatet av enkätundersökningen, har remissbehandlats. Därvid har yttranden avgetts av SÖ, arbetsdomstolen, SIV, LO, Tjänstemännens centralorganisation (TCO), SAF, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Arbetarnas Bildningsförbund (ABF), Studieförbundet och Riksförbundet finska föreningar i Sverige.

2 Gällande ordning

I denna del hänvisas till avsnitt 2 i bilagan.

3 Departementspromemorian (Ds A 1976: 2)

I promemorian framförs vissa förslag om ändringar i lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare. Förslagen syftar till att skapa bättre garantier för att de invandrare som har anställts före år 1973 får sin rätt till undervisning enligt lagen. Förslagen innebär i huvudsak följande.

Om arbetsgivaren har försummat att ge den anställda ledighet och lön inom den föreskrivna tiden skall hans skyldigheter i princip förlängas till den 1 juli 1979. Berörd arbetstagarorganisation får därvid efter arbetstagarens godkännande bestämma om ledighet och ledighetens förläggning i tiden. Uppkommer tvist mellan arbetsgivaren och organisationen skall organisationens mening gälla till dess tvisten har slutligt prövats av domstol.

Promemorian tar också upp frågan om rätt för invandrare att fullfölja påbörjad svenskundervisning i det fall han blir svensk medborgare under utbildningstiden.

I fråga om den närmare innebörden av förslagen i promemorian hänvisas till bilagan.

4 Remissyttrandena

De flesta remissinstanserna, däribland SÖ, SIV, arbetsdomstolen, LO och TCO, tillstyrker promemoriaförslaget om förlängd skyldighet för arbetsgivare som har försummat att inom föreskriven tid ge arbetstagarare, som har anställts före år 1973, ledighet och lön. LO konstaterar att de föreslagna ändringarna ligger i linje med vad LO tidigare har gett uttryck för. SÖ framhåller att förslagen sannolikt medför att utbildningsbehovet kommer att öka kraftigt samt betonar nödvändigheten av att studieförbunden får ett väsentligt större antal studietimmar

till sin disposition för att kunna fylla behovet. Arbetsdomstolen anser att det bör klargöras vilka rättigheter som tillkommer den arbetstagar vars anställning börjar den närmaste tiden före utgången av juni 1978. *Studieförbundet*, som också ansluter sig till de föreslagna lagändringarna, föreslår, utan närmare precisering, att lagen får ett komplement som skapar förutsättningar för alla studieförbund att med sina resurser i form av cirkelledare, lokaler m. m. delta i genomförandet av reformen. *Kommunförbundet* anför att en bestämmelse om viss tids förlängning — förslagsvis ett år — av arbetsgivarnas skyldigheter att ge ledighet och lön skulle vara tillräckligt för att inom den kommunala sektorn underlätta att lagens målsättning uppnås. Förbundet påpekar vidare att förslaget om rätt för arbetstagarorganisation att besluta om ledighet och ledighetens förläggning innebär att viss beslutsrätt överflyttas från kommunal myndighet till facklig organisation. En sådan ordning synes icke stå i överensstämmelse med gällande kommunal lagstiftning. Förbundet nödgas därför motsätta sig förslaget i denna utformning. Förbundet finner emellertid inte anledning till erinran mot att förslaget läggs till grund för lagändring om detta bedöms nödvändigt med hänsyn till förhållandena inom andra sektorer av arbetsmarknaden. *Landstingsförbundet* anför liknande synpunkter och finner sålunda konstruktionen med beslutanderätt för arbetstagarorganisation tveksam med hänsyn till grunderna för de beslutsfunktioner som regleras i landstingslagen. *SAF* ansluter sig till principen att berörda arbetstagarers rätt till ledighet och lön inte skall upphöra den 30 juni 1978 enbart på grund av försummelse från arbetsgivare. Enligt föreningens tolkning tillgodoses emellertid detta redan genom nuvarande bestämmelser i lagen. Vad som däremot saknas f. n. är en reglering av hur länge arbetsgivarens skyldighet i sådana fall skall kvarstå efter den 30 juni 1978. För att belysa sin uppfattning erinrar föreningen om att punkt 3 c) i nuvarande övergångsbestämmelser bl. a. fastställer arbetsgivarens skyldighet att bereda möjlighet till ledighet för undervisning före utgången av juni 1978 samt att punkt 3 g) föreskriver att om arbetsgivaren "fullgjort sina åligganden enligt c) upphör hans övriga skyldigheter enligt denna lag gentemot arbetstagaren om denne ej påbörjat undervisning senast den 30 juni 1978". Därav synes framgå att skyldigheterna gentemot arbetstagaren kvarstår för den händelse arbetsgivaren inte "fullgjort sina åligganden". Detta styrks av 7 § enligt vilken arbetsgivare som åsidosatt sina förpliktelser enligt lagen skall utge "förutom lön och andra anställningsförmåner vartill arbetstagaren på grund av lagen kan vara berättigad, ersättning för uppkommen skada". Vad gäller skadeståndsanspråk måste sådana vara väckta "inom fyra månader" från det skadan inträffade dvs. i detta fall uppenbarligen före utgången av oktober 1978. Nuvarande brister i lagen vad gäller de skyldigheter som kvarstår för en arbetsgivare som inte fullgjort sina åligganden den

30 juni 1978 bör undanröjas i god tid. Det i promemorian föreslagna systemet kan dock inte accepteras eftersom det är utomordentligt krångligt och skulle leda till att en redan svåröverskådlig och svårtolkad lagstiftning skulle bli ännu mer ohanterlig. Frågan bör i stället lösas med hjälp av ett system med viten fastställda av domstol. Detta skulle vara enklare och smidigare samt skulle bättre tillgodose kraven på överblick och rättssäkerhet. Arbetstagarorganisation och/eller invandrare bör beredas möjlighet att förslagsvis senast före utgång av år 1978 begära vitesföreläggande hos domstol. I förening med lagens bestämmelser om skadestånd skulle ett vitesystem — sannolikt i högre grad än det i departementspromemorian föreslagna systemet — understryka vikten av att i god tid före den 30 juni 1978 bereda möjlighet till ledighet.

Samtliga remissinstanser som har yttrat sig härom tillstyrker förslaget att 1 § i lagen ändras så att även den som har blivit svensk medborgare sedan han har påbörjat undervisning, omfattas av lagen. *SIV* ifrågasätter om förslaget i tillräcklig omfattning kommer att tillgodose behovet av undervisning. Enligt verkets mening bör alla, som vid tidpunkten för förvärv av svenskt medborgarskap har rätt till undervisning enligt lagen, få bibehålla sin rätt oavsett medborgarskap. Vidare anser verket att lagen också bör gälla sådana personer som har sin anställning i Sverige men är bosatta i något grannland och som dagligen reser över gränsen till Sverige. Denna fråga bör kunna lösas med en regel om dispens från det i 1 § uppställda kravet på kyrkobokföring. *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* framhåller att svenskt medborgarskap inte får utgöra hinder för deltagande i undervisning.

I anslutning till promemorieförslaget framhåller *SIV* att bestämmelserna om statsbidrag för undervisning i svenska för invandrare bör ändras så att också de svenska medborgare som inte omfattas av lagen får möjlighet att delta i undervisning samt erinrar om att det finns många hemarbetande invandrare, främst kvinnor, som är svenska medborgare men som saknar kunskaper i svenska. *TCO* erinrar om att det numera inte ställs krav på kunskaper i svenska språket för den som genom naturalisation upptas till svensk medborgare. Därmed kan det också förekomma svenska medborgare som mycket bristfälligt eller inte alls förestår svenska, vilket, enligt *TCO*'s mening, skulle vara ett helt oacceptabelt förhållande. En utredning bör tillsättas för att närmare undersöka den här frågan.

Flera instanser, bl. a. *SIV*, *LO*, *TCO*, *ABF* och *Riksförbundet finska föreningar i Sverige*, understryker vikten av att en bred information om lagen kommer till stånd så snart som möjligt efter ikraftträdandet av de föreslagna lagändringarna.

5 Föredraganden

Lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare, som trädde i kraft den 1 juli 1973, ålägger arbetsgivare att bereda utländska arbetstagare ledighet under viss tid för att delta i undervisning i svenska språket med samhällsorientering samt att betala dem lön under studietiden. Lagen gäller, med vissa undantag, alla utländska arbetstagare som är i behov av svenskundervisning. I fråga om de arbetstagare som har börjat sin första anställning här i landet före den 1 januari 1973 förutsätts att utbildningen skall genomföras under en femårsperiod från lagens ikraftträdande, inom vilken tid arbetstagarna successivt skall beredas möjlighet att delta i undervisningen. Enligt lagen skall sålunda alla dessa arbetstagare ha getts möjlighet att genomgå eller påbörja utbildningen före utgången av juni 1978. Lagen reglerar dock inte närmare vid vilken tidpunkt inom femårsperioden som arbetstagaren skall ges ledigt utan parterna förutsätts själva komma överens om lämplig förläggning av ledigheten och får träffa kollektivavtal härom.

Med anledning av att LO m. fl. i olika sammanhang hade gjort gällande, att undervisningen för de före år 1973 anställda invandrarna inte hade fått den omfattning som var nödvändig för att de skulle hinna få undervisning inom den föreskrivna tiden, tillsatte jag en arbetsgrupp med uppgift att närmare undersöka dessa invandrades utbildningssituation. Arbetsgruppen, som gjorde en enkätundersökning hos ett 40-tal företag, redovisade resultatet av sitt arbete i departementspromemorian (Ds A 1976: 1) Enkätundersökning om svenskundervisning för invandrare som börjat sin anställning i Sverige före den 1 januari 1973. Arbetsgruppens undersökning visade att invandrarna hos de företag som undersökningen omfattade i de flesta fallen kommer att få utbildning i rätt tid men att det kan förmodas att vid ett mindre antal av de berörda företagen utbildningen inte kommer att genomföras inom den föreskrivna tiden.

Mot bakgrund av bl. a. arbetsgruppens resultat har inom arbetsmarknadsdepartementet utarbetats en promemoria (Ds A 1976: 2) Vissa ändringar i lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare. Promemorian har remissbehandlats. I det följande behandlar jag de i promemorian framlagda förslagen.

Som jag tidigare har nämnt är arbetsgivaren enligt nuvarande lag skyldig att ge utländska arbetstagare, som har anställts före år 1973, ledighet och lön före utgången av juni 1978. I promemorian föreslås att arbetsgivarens skyldigheter i princip skall förlängas till den 1 juli 1979 om han har försummat att ge arbetstagaren ledighet och lön före utgången av juni 1978. I fråga om arbetstagare som är medlem i kollektivavtalsbärande arbetstagarorganisation föreslås

organisationen efter arbetstagarens godkännande få bestämma om såväl ledighet som ledighetens förläggning i tiden, dock att ledigheten skall börja senast före utgången av juni 1979. Uppkommer tvist om ledigheten som sådan eller tidpunkten härför föreslås arbetstagarorganisationen få tolkningsföretråde, dvs. organisationens beslut gäller till dess tvisten har slutligt prövats. Det förutsätts att organisationen, innan den fattar sitt beslut, har haft överläggningar med arbetsgivaren. Annan arbetstagarare kan få frågan om ledighet och ledighetens förläggning prövad av domstol om han före utgången av juni 1979 har begärt ledighet men vägrats detta. Talan skall väckas före utgången av år 1979.

Promemorians förslag har vunnit stor anslutning bland remissinstanserna. Kommunförbundet och landstingsförbundet finner dock konstruktionen med beslutanderätt för arbetstagarorganisation tveksam med hänsyn till grunderna för de beslutsfunktioner som regleras i kommunallagen resp. landstingslagen. SAF ansluter sig visserligen till principen att försumlig arbetsgivares skyldigheter skall förlängas i tiden, men anser att promemorians förslag är krångligt och föreslår i stället ett system med viten som fastställs av domstol.

För egen del vill jag anföra följande. Utbildningen för de utländska arbetstagarare som har anställts före år 1973 skall, som tidigare har nämnts, genomföras under en femårsperiod. Mot bakgrund av vissa beräkningar som SIV har gjort om antalet invandrare som är i behov av undervisning samt resultatet av enkätundersökningen görs i promemorian (Ds A 1976: 2) den bedömningen att det vid tidsfristens utgång sannolikt kommer att finnas åtskilliga som inte har fått sin rätt till undervisning enligt lagen. Jag delar denna bedömning. Efter utgången av juni 1978 har arbetstagarare ingen rätt att kräva ledighet och lön för att påbörja svenskundervisning, även om det är på grund av arbetsgivarens försummelse som undervisning inte har kommit till stånd. Arbetstagararen är i stället hänvisad till möjligheten att kräva skadestånd. Det väsentliga är emellertid att arbetstagararen får undervisning och att denna kan påbörjas så snart som möjligt. Jag ansluter mig därför till förslagen i promemorian som väl tillgodoser detta önskemål. Förslagen är enligt min mening väl avvägda. Arbetsgivarens skyldigheter bör alltså förlängas till i princip den 1 juli 1979. Arbetstagarorganisationen bör också få den föreslagna bestämmanderätten i fråga om ledigheten och ledighetens förläggning samt tolkningsföretråde. Härav följer naturligtvis att arbetsgivaren är skyldig att betala arbetstagararen lön även om han deltar i undervisningen på annan tid än arbetstid. Genom förslagen nås viss överensstämmelse med vad som gäller enligt lagen (1974: 981) om arbetstagararens rätt till ledighet för utbildning liksom med det förslag till lag om medbestämmanderätt i arbetslivet som inom kort kommer att föreläggas riksdagen. Till sin innebörd har de av mig förordade bestämmelserna närmast karaktären av nya sanktioner mot försumliga arbets-

givare. Mot bakgrund av vad jag nu har sagt finns det inte anledning till den tveksamhet som kommunförbundet och landstingsförbundet har gett uttryck för. Det är vidare angeläget att hålla fast vid den likabehandling av arbetstagare i enskild och offentlig tjänst som lagen förutsätter.

Att såsom SAF har föreslagit införa ett system med viten som fastställs av domstol skulle innebära att avsevärd tid kan förflyta innan arbetstagaren kan påbörja ledigheten, eftersom domstolen i samtliga fall först måste fastställa arbetsgivarens skyldighet. Även i sådana fall då arbetsgivarens försumlighet inte är tvistig tvingas parterna att avvakta ett domstolsförfarande innan arbetstagaren kan börja undervisningen. Eftersom ett system med vitesföreläggande alltså skulle motverka syftet att snabbt få i gång undervisningen bör det inte komma i fråga. Förslaget om arbetsgivarens utsträckta skyldigheter grundar sig på förutsättningen att arbetsgivaren har försummat att ge ledighet inom den i gällande lag föreskrivna tidsfristen. Vidare förutsätts att kravet om ledighet endast kan göras gällande gentemot sådan försumlig arbetsgivare hos vilken arbetstagaren alltjämt är anställd. Har arbetstagaren börjat ny anställning den närmaste tiden före utgången av juni 1978 torde den nye arbetsgivaren knappast kunna anses försumlig och anspråk om ledighet sålunda inte kunna ställas. Däremot kvarstår arbetstagarens möjligheter att kräva skadestånd från den tidigare arbetsgivaren om denne anses ha åsidosatt sina förpliktelser enligt lagen.

Gällande lag avser endast utländska arbetstagare. I promemorian föreslås att lagen ändras så att den skall gälla även för sådan arbetstagare som har blivit svensk medborgare sedan han har påbörjat undervisning som avses i lagen. I likhet med remissinstanserna anser jag att förslaget bör genomföras. SIV och Riksförbundet för finska föreningar i Sverige anser att lagen dessutom bör omfatta även övriga invandrare, som har blivit svenska medborgare, om de är i behov av svenskundervisning. SIV anser vidare att personer, som arbetar i Sverige men är bosatta i något av grannländerna och som dagligen reser över gränsen till Sverige, bör kunna få dispens från kravet på kyrkobokföring i Sverige för att därigenom ges möjlighet att få delta i undervisning enligt lagen. Jag är inte beredd att föreslå så omfattande utvidgningar av lagens tillämpningsområde.

Bestämmelserna om statsbidrag för undervisning i svenska språket med samhällsorientering förutsätter f. n. att deltagarna är utländska medborgare. Förslaget att även arbetstagare som har blivit svensk medborgare sedan han har påbörjat undervisning skall omfattas av lagen föranleder en ändring av dessa bestämmelser. Frågan om att låta invandrare, som har blivit svenska medborgare men som inte omfattas av lagen, delta i den "fria" svenskundervisningen som anordnas i studieförbunden får prövas i annat sammanhang.

Vad gäller promemorians övriga förslag föranleder de inga erinringar från min sida. Även i fråga om utformningen av lagtexten ansluter jag mig till promemoriaförslaget.

Slutligen vill jag i likhet med flertalet remissinstanser understryka vikten av att en bred information om lagen kommer till stånd. Förslag om särskilda medel för sådan information kommer att läggas fram inom kort.

6 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

att antaga inom arbetsmarknadsdepartementet upprättat förslag till lag om ändring i lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare.

7 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga det förslag som föredraganden har lagt fram.

Bilaga

ARBETSMARKNADSDEPARTEMENTET

Vissa ändringar i lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare

Promemoria utarbetad inom
arbetsmarknadsdepartementet

Ds A 1976: 2

Februari 1976

Innehåll

	sid
Upprättade författningsförslag	15
1. Inledning	18
2. Gällande rätt	19
3. Departementspromemorian (Ds A 1976: 1) Enkätundersökning om svenskundervisning för invandrare som börjat sin första an- ställning i Sverige före den 1 januari 1973	22
4. Framställning från statens invandrarverk	24
5. Departementspromemorian (Ds A 1975: 14) Förvärv av svenskt medborgarskap	25
6. Överväganden och förslag	26
Bilagor 1—3	

Förslag till**Lag om ändring i lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare**

Härigenom föreskrives i fråga om lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare

dels att 1 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i övergångsbestämmelserna till lagen skall införas fyra nya punkter, 6—9, av nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*1 §¹

Denna lag gäller här i landet bosatt utländsk arbetstagare, som har arbetstillstånd. Föreligger icke skyldighet för arbetstagare att ha arbetstillstånd eller är han befriad från sådan skyldighet, gäller lagen om han är kyrkobokförd här i landet. Lagen gäller också utländsk sjöman som, utan att vara bosatt eller kyrkobokförd här i landet, är anställd på svenskt fartyg i utrikes fart och som har anställningstillstånd eller är undantagen från skyldighet att ha sådant tillstånd.

Denna lag gäller här i landet bosatt utländsk arbetstagare, som har arbetstillstånd. Föreligger icke skyldighet för arbetstagaren att ha arbetstillstånd eller är han befriad från sådan skyldighet, gäller lagen om han är kyrkobokförd här i landet. Lagen gäller också utländsk sjöman som, utan att vara bosatt eller kyrkobokförd här i landet, är anställd på svenskt fartyg i utrikes fart och som har anställningstillstånd eller är undantagen från skyldighet att ha sådant tillstånd. Dessutom gäller lagen den som har blivit svensk medborgare, sedan han har påbörjat undervisning som avses i lagen.

Lagen gäller icke arbetstagare

1. som har svenska, danska eller norska språket till modersmål eller som eljest har sådana kunskaper i något av dessa språk att undervisning, som avses i denna lag, icke kan anses erforderlig,

2. som genomgått undervisning som avses i denna lag eller sådan undervisning i svenska språket, som meddelats i samband med arbetsmarknadsutbildning eller i arbetsmarknadsstyrelsens mottagningsförläggningar för flyktingar,

3. som sysselsättes i feriearbete eller eljest i arbete av tillfällig natur, eller

4. som är anställd i arbetsgivarens hushåll.

6. Har arbetsgivare försummat sin skyldighet enligt punkt 3 c) att före utgången av juni 1978 bereda arbetstagare möjlighet till ledighet för att påbörja undervisning, skall i fråga om ledighet och ledighetens

¹ Senaste lydelse 1974: 195.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

förläggning gälla vad som föreskrives i andra och tredje styckena.

Är arbetstagaren medlem i arbetstagarorganisation, som är eller brukar vara bunden av kollektivavtal i förhållande till arbetsgivaren, får organisationen efter arbetstagarens godkännande besluta om ledighet och ledighetens förläggning. Ledigheten får, om arbetsgivaren icke medger annat, förläggas så att den börjar tidigast två veckor efter det att arbetsgivaren har underrättats om organisationens beslut. Ledigheten skall dock börja senast före utgången av juni 1979.

Arbetstagare som icke beredes ledighet enligt andra stycket och som före utgången av juni 1979 begär att få påbörja ledighet, kan påkalla domstols prövning av frågan om ledighet och ledighetens förläggning, om han ej har fått påbörja ledigheten inom två veckor efter det att framställning om ledighet har gjorts hos arbetsgivaren. Talan skall i sådant fall dock väckas före utgången av år 1979.

7. Underlåter arbetstagaren utan synnerliga skäl att utnyttja sin rätt till ledighet enligt punkt 6, är arbetsgivaren ej vidare skyldig att ge arbetstagare sådan ledighet.

8. Uppkommer mellan arbetsgivare och arbetstagarorganisation, som är eller brukar vara bunden av kollektivavtal i förhållande till arbetsgivaren tvist om tillämpningen av punkt 6 såvitt avser medlem i organisationen, gäller organisationens mening till dess tvisten har slutligt prövats.

Utan hinder av första stycket kan domstol meddela förordnande i tvistefrågan till dess tvisten har slutligt prövats. Yrkande om sådant förordnande får ej bifallas utan att motparten har beretts tillfälle att yttra sig.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Första stycket gäller ej tvist i sådan fråga som avses i 1 § andra stycket 1 eller 2 eller i punkt 3 a) eller b).

9. Arbetstagarorganisation kan åläggas att ersätta uppkommen skada, om den i sådan tvist som avses i punkt 8 första stycket har föranlett eller godkänt felaktig tillämpning av lagen och organisationens företrädare har saknat fog för sin ståndpunkt i tvisten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1976.

1 Inledning

Lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare trädde i kraft den 1 juli 1973 (omtryckt 1974: 195).

Lagen avsåg ursprungligen endast sådana utländska arbetstagare som hade börjat sin första anställning här i landet efter utgången av år 1972. Genom en ändring (1973: 238) gjordes lagen, med vissa avvikelser, tillämplig även på utländska arbetstagare som hade tagit anställning här i landet före den 1 januari 1973, s. k. "gamla" invandrare. I fråga om dessa invandrare förutsätts att utbildningen skall genomföras successivt under en femårsperiod räknat från tidpunkten för lagens ikraftträdande. Arbetsgivaren är sålunda skyldig att före utgången av juni 1978 bereda dem möjlighet till ledighet för att påbörja undervisning i svenska. Lagen reglerar emellertid inte närmare vid vilken tidpunkt inom femårsperioden som arbetstagarna skall beredas sådan ledighet, utan parterna förutsätts att på varje arbetsplats själva planera utbildningen och komma överens om lämplig förläggning av ledigheten.

Med anledning av en framställning från LO den 13 mars 1975, i vilken bl. a. anfördes att svenskundervisningen inte hade fått den omfattning som var nödvändig för att uppfylla lagens målsättning att successivt bereda de "gamla" invandrarna möjlighet att delta i undervisningen, tillsatte statsrådet Leijon i maj 1975 en särskild arbetsgrupp med uppgift att närmare undersöka de "gamla" invandrarernas utbildningssituation. Arbetsgruppen slutförde sitt uppdrag i januari i år och redovisade sitt arbete i departementspromemorian (Ds A 1976: 1) Enkätundersökning om svenskundervisning för invandrare som börjat sin första anställning i Sverige före den 1 januari 1973.

I en särskild skrivelse den 21 januari 1976 har statens invandrarverk (SIV) framhållit att många "gamla" invandrare inte hinner påbörja undervisning inom den föreskrivna tiden samt föreslagit vissa lagändringar.

Mot bakgrund av bl. a. arbetsgruppens resultat och SIV:s skrivelse behandlas i denna promemoria vissa frågor om ändring av lagen om svenskundervisning i vad avser de "gamla" invandrarna.

I departementspromemorian (Ds A 1975: 14) Förvärv av svenskt medborgarskap föreslås bl. a. att kvalifikationstiden för att få svenskt medborgarskap genom naturalisation skall sänkas från sju till fem år för utomnordisk medborgare och från tre till två år för nordisk medborgare. Med anledning härav tas i denna promemoria även upp frågan om rätt att fullfölja påbörjad svenskundervisning i det fall en invandrare blir svensk medborgare under utbildningstiden.

2 Gällande rätt

Lagen (1972: 650) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare (ändrad 1973: 238 samt 1974: 195, 364 och 377) ålägger arbetsgivare att bereda utländska arbetstagare ledighet under viss tid för att delta i undervisning i svenska språket med samhällsorientering samt att betala dem lön under studietiden. Arbetstagaren kan också delta i sådan undervisning på annan tid än arbetstid. Även i detta fall är arbetsgivaren skyldig att betala arbetstagaren lön under den tid han genomgår undervisning.

Lagen grundar sig på ett förslag som invandrarutredningen lade fram i sitt delbetänkande (SOU 1971: 51) *Invandrarnas utbildningssituation*. Utredningen föreslog emellertid att lagen skulle begränsas till att avse utländska arbetstagare som börjat sin första anställning här i landet efter utgången av år 1972. Vid remissbehandlingen av utredningens förslag kritiserades denna ståndpunkt av många instanser som ansåg att lagen borde omfatta alla utländska arbetstagare som hade behov av grundutbildning i svenska språket. Lagen utformades ursprungligen i enlighet med utredningens förslag. Samtidigt påbörjades inom arbetsmarknadsdepartementet en utredning för att snarast undersöka de problem som var förknippade med att låta lagen omfatta även de "gamla" anställda invandrarna. Sedan frågan hade utretts ändrades lagen så att den, med vissa särbestämmelser, kom att omfatta även de invandrare som påbörjat anställning här i landet före den 1 januari 1973. De särskilda regler som gäller de "gamla" invandrarna har tagits in i lagens övergångsbestämmelser.

I motiven till lagändringen (prop. 1973: 43) betonade departementschefen att frågan om hur många "gamla" invandrare som var i behov av svenskundervisning var svårbedömd och att detta särskilt gällde bedömningen av vilka effekter den ditillsvarande huvudsakligen på fritid bedrivna svenskundervisningen hade haft. På grundval av det material som hade tagits fram i frågan gjorde departementschefen den uppskattningen att mellan 50 000 och 100 000 "gamla" invandrare kunde antas behöva svenskundervisning samt räknade med 75 000 som underlag för bedömningen av hur undervisningen praktiskt skulle kunna fullföljas.

Departementschefen framhöll vidare att ett så stort antal som 75 000 personer inte kunde få undervisning omedelbart även om undervisningsresurserna förstärktes avsevärt. Utbildningen måste därför genomföras under en längre tidsperiod inom vilken arbetstagarna successivt borde bredas möjlighet att delta i undervisningen.

Tidsperioden har i lagen fastställts till fem år (punkt 3 c) i övergångsbestämmelserna). Arbetsgivaren, som är skyldig att inom viss kortare tid informera arbetstagaren om hans rätt enligt lagen, skall före utgången av juni 1978 bereda arbetstagare som börjat sin första anställ-

ning här i landet före den 1 januari 1973 möjlighet till ledighet för att påbörja undervisning. Samtliga "gamla" invandrare skall alltså ges tillfälle att genomgå eller påbörja utbildningen inom den föreskrivna tiden. Lagen reglerar dock inte närmare i vilken ordning arbetstagaren skall få sin ledighet inom femårsperioden. I denna fråga anförde departementschefen i propositionen (s. 16): "Det är emellertid inte lämpligt att i lagen närmare ange i vilken ordning arbetstagarna bör beredas ledighet för att delta i undervisningen. Parterna bör i stället få möjlighet att på varje arbetsplats själva planera utbildningen och komma överens om lämplig förläggning av ledigheten. En lämplig ordning synes vara att överenskommelse härom träffas i kollektivavtal. I de fall det inte finns någon arbetstagarorganisation som kan tillvarata arbetstagargruppens intresse bör enskilt avtal få träffas mellan arbetsgivaren och arbetstagaren. För att få till stånd en jämn tillströmning av elever och i följd därav en effektivare undervisning är det av stor vikt att parterna samråder med studieförbunden och att därvid beaktas att i princip en femtedel av det totala undervisningsbehovet skall tillgodoses under vart och ett av åren."

Parternas möjlighet att träffa avtal om ledighetens förläggning regleras i punkt 3 d) i övergångsbestämmelserna. För att i tiden närmare begränsa arbetsgivarens skyldighet att bereda ledighet innehåller lagen en bestämmelse som innebär att arbetsgivarens skyldighet upphör om arbetstagaren utan synnerliga skäl underlåter att utnyttja sin rätt till ledighet under tid varom avtal har träffats (punkt 3 e i övergångsbestämmelserna). Däremot kvarstår arbetsgivarens skyldighet att betala lön till arbetstagaren vid dennes deltagande i undervisning på annan tid än arbetstid under femårsperioden.

Arbetsgivarens skyldigheter enligt lagen upphör helt om han har fullgjort sin upplysningsskyldighet och berett arbetstagaren möjlighet till ledighet för att delta i undervisningen men denne inte har påbörjat undervisningen senast den 30 juni 1978 (punkt 3 g i övergångsbestämmelserna).

Arbetstagarens rätt till ledighet och lön omfattar 160 eller 240 timmar beroende på hans kunskaper i svenska. Från denna princip görs vissa undantag för sådana arbetstagare som före lagens ikraftträdande har deltagit i svenskundervisning och för deltagandet fått ersättning av arbetsgivaren enligt avtal mellan denne och facklig organisation. De arbetstagare som har genomgått minst 240 timmar sådan undervisning är helt undantagna från lagen medan de som har deltagit i sådan undervisning minst 80 men mindre än 240 timmar har rätt till 160 timmars ledighet och lön (punkterna 3 a och b i övergångsbestämmelserna).

Utöver nämnda kategori undantar lagen även arbetstagare som har svenska, danska eller norska som sitt modersmål eller som har sådana kunskaper i något av dessa språk att undervisning inte kan anses behö-

vas (1 § andra stycket 1), eller som har genomgått antingen undervisning enligt lagen eller sådan undervisning som meddelas i samband med arbetsmarknadsutbildning eller i arbetsmarknadsstyrelsens mottagningsläger för flyktingar (1 § andra stycket 2). Vidare undantas från lagen arbetstagare som sysselsätts i feriearbete eller eljest i arbete av tillfällig natur (1 § andra stycket 3), eller som är anställd i arbetsgivarens hushåll (1 § andra stycket 4). Enligt kungörelsen (1973: 631) om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare skall arbetsgivare, arbetstagare och berörd arbetstagarorganisation i samråd pröva i vad mån arbetstagare är undantagna från lagen enligt 1 § andra stycket 1 eller 2 eller enligt punkterna 3 a eller b i övergångsbestämmelserna. Kan parterna inte enas vid denna prövning skall frågan hänskjutas till skolöverstyrelsen, som beslutar i ärendet. Talan mot skolöverstyrelsens beslut i sådant ärende får inte föras.

Parternas överenskommelser om vilka arbetstagare som är undantagna skall enligt skolöverstyrelsens anvisningar skriftligen meddelas skolöverstyrelsen, som enligt kungörelsen skall föra register över alla undantagna.

Om arbetsgivaren inte uppfyller sina skyldigheter enligt lagen har arbetstagaren möjlighet att kräva skadestånd. Reglerna härom återfinns i 7 § och 9 §. Arbetstagarens rätt till skadestånd har fastställts i 7 § som lyder: "Åsidosätter arbetsgivare sina förpliktelser enligt denna lag skall han utge, förutom lön och andra anställningsförmåner vartill arbetstagare på grund av lagen kan vara berättigad, ersättning för uppkommen skada. Härvid äger 38 § tredje och fjärde styckena samt 40 § lagen (1974: 12) om anställningsskydd motsvarande tillämpning."

Hänvisningen till 38 § i lagen om anställningsskydd innebär bl. a. att man vid bedömningen om och i vad mån skada har uppstått även skall ta hänsyn till omständigheter av annan än rent ekonomisk betydelse (ideellt skadestånd) liksom till arbetstagarorganisationens intresse av att lagens bestämmelser iakttages i förhållande till organisationens medlemmar. 40 § nämnda lag reglerar de frister som gäller för talan om skadestånd. Bestämmelserna innebär att den som vill fordra skadestånd skall underrätta motparten om anspråket inom fyra månader från det skadan inträffade. Vidare skall, om inom denna tid förhandlingar påkallas enligt lagen om förenings- och förhandlingsrätt eller med stöd av kollektivavtal, talan väckas inom fyra månader från förhandlingarnas avslutande. I annat fall skall talan väckas inom åtta månader från skadans uppkomst.

Skadeståndsmål liksom övriga mål om tillämpningen av lagen och svenskundervisning handlägges enligt lagen (1974: 371) om rättegången i arbetstvister (utom fråga som skolöverstyrelsen avgör).

3 Departementspromemorian (Ds A 1976: 1) Enkätundersökning om svenskundervisning för invandrare som börjat sin första anställning i Sverige före den 1 januari 1973

I mars 1975 överlämnade LO till arbetsmarknadsdepartementet en kortfattad promemoria med synpunkter på bl. a. tillämpningen av svenskundervisningslagen i vad avsåg de "gamla" invandrarna. LO anförde bl. a. att svenskundervisningen för dessa invandrare inte hade fått den omfattning som var nödvändig för att uppfylla lagens målsättning att de successivt skulle ges möjlighet att delta i undervisningen inom den föreskrivna tiden samt föreslog att regeringen skulle företa lämpliga åtgärder för att förmå arbetsgivarna att bättre leva upp till sina skyldigheter enligt lagen.

Vid tidpunkten för LO:s framställning hade också bl. a. SIV och flera fackliga organisationer framhållit att den lagstadgade undervisningen för de "gamla" invandrarna inte hade fått tillräcklig omfattning samt påtalat risken för att inte alla dessa invandrare skulle hinna få sin undervisning inom den lagstadgade femårsperioden.

Mot denna bakgrund tillsatte statsrådet Leijon i maj 1975 en särskild arbetsgrupp med företrädare för arbetsmarknadsdepartementet, skolöverstyrelsen, SIV, Svenska Arbetsgivarförbundet (SAF) och LO med uppgift att "undersöka om de utländska arbetstagare som börjat sin första anställning före den 1 januari 1973 beretts eller kommer att beredas möjlighet att påbörja undervisning i svenska i den omfattning som lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning förutsätter i fråga om dessa invandrare".

Arbetsgruppen slutförde sitt uppdrag i januari i år och redovisade resultatet av sitt arbete i departementspromemorian (Ds A 1976: 1) Enkätundersökning om svenskundervisning för invandrare som börjat sin anställning i Sverige före den 1 januari 1973. I det följande redogörs i korthet för innehållet i denna promemoria.

Arbetsgruppen började sitt uppdrag med att inhämta och närmare granska vissa undersökningar om den lagbundna svenskundervisningen för invandrare. Sedan det visat sig att dessa undersökningar av olika skäl inte kunde läggas till grund för en bedömning av de "gamla" invandrarnas undervisningssituation, beslöt arbetsgruppen att genomföra en egen enkätundersökning hos företag med "gamla" invandrare. Med hänsyn till den begränsade tid som stod till förfogande enades gruppen om att inte genomföra en brett upplagd undersökning som omfattade alla företag med "gamla" invandrare. I stället granskades ett antal företag som enligt LO kunde misstänkas inte komma att fullgöra sina skyldigheter enligt lagen gentemot dessa invandrare eller som illustrerade problem i samband härmed.

Undersökningen omfattade 41 (av LO föreslagna) företag inom sju

olika branscher. Såväl företagsledningen som den fackliga organisationen vid alla dessa företag tillställdes ett av arbetsgruppen utarbetat enkätformulär (bil. 1) med frågor som endast avsåg de "gamla" invandrarna. Enkätfrågorna formulerades så att de i huvudsak skulle kunna besvaras med enbart siffror. Det visade sig emellertid att många företag och organisationer vid sidan av de sifferuppgifter som lämnades i enkätformuläret, fann skäl att i särskilda skrivelser till arbetsgruppen närmare redogöra för förhållandena vid företaget. Bl. a. på grund därav har arbetsgruppen redovisat enkätsvaren individualiserat på företag eller på grupper av företag och därvid i väsentliga delar återgett de särskilda skrivelsernas innehåll. Härutöver har arbetsgruppen till sin promemoria fogat en sammanställning över sifferuppgifterna i enkätsvaren. Denna sammanställning bifogas också denna promemoria (bil. 2).

Av promemorian framgår att arbetsgruppen har funnit det inkomna materialet till viss del vara svårbedömbart och att det inom gruppen har förclegat meningsskiljaktigheter vid bedömningen av de uppgifter som har lämnats från vissa företag. Representanterna från LO och SAF har beträffande flera företag i särskilda kommentarer redovisat sin uppfattning om hur materialet skall tolkas. Arbetsgruppen enade sig emellertid om en gemensam slutsats av följande lydelse.

"Som framgår av redogörelsen under rubriken 'Redovisning och bedömning av enkätsvaren' har materialet när det gäller flera företag varit svårbedömbart och meningsskiljaktigheter har därvid förclegat. Trots detta har arbetsgruppen — som inte har att ta ställning till behovet av lagstiftning eller andra åtgärder, utan endast att göra en bedömning av om de 'gamla' invandrarna får undervisning inom föreskriven tid — kunnat enas om följande slutsatser.

Om man strikt betraktar de uppgifter som arbetsgivare och fackliga lokala organisationer lämnat till enkäten står det klart att invandrarna i de flesta fallen kommer att få utbildning i rätt tid. I några av dessa fall kan möjligen misstänkas att enkätundersökningen bidragit till en kraftfullare insats från bl. a. företagets sida. Inom ett mindre antal av de berörda företagen kan förmodas att utbildningen inte kommer att genomföras inom den föreskrivna tiden. I företag som ej besvarat enkäten kan förhållandet vara sådant. Undersökningen visar också att lagstiftningen i något fall varit helt okänd både för arbetsgivare och fackliga organisationer.

Enkätundersökningen visar alltså att i det övervägande antalet företag som undersökningen omfattar kommer undervisningen för 'gamla' invandrare att fullgöras på föreskrivet sätt. Men resultatet av undersökningen utesluter inte att det finns företag som inte har omfattats av undersökningen, där undervisning inte kommer att påbörjas före den 1 juli 1978. Detta kan i vissa fall bl. a. bero på att företagen samtidigt har att fullgöra sina skyldigheter gentemot 'nya' invandrare."

4 Framställning från statens invandrarverk

I skrivelse (bil. 3) som inkom till arbetsmarknadsdepartementet den 21 januari i år har SIV bl. a. hemställt att lagen om svenskundervisning ändras så att tidsperioden för de "gamla" invandrarna förlängs.

Skrivelsen innehåller i korthet följande.

Enligt SIV torde drygt 200 000 utländska medborgare (5 % av arbetskraften) arbeta i Sverige. Ca 110 000 av dem torde ha påbörjat sin första anställning i Sverige före 1973. Den av arbetsmarknadsdepartementet företagna enkätundersökningen visar att ca 60 % av de "gamla" invandrarna är aktuella för undervisning. Denna siffra stämmer relativt väl överens med de undersökningar SIV har gjort tidigare. Med dessa beräkningar som grund kommer SIV fram till att ca 66 000 "gamla" invandrare är i behov av undervisning.

På grundval av det antal studietimmar (cirkelledartimmar), som har använts för den lagbundna undervisningen under de första två åren lagen har varit i kraft gör SIV en uppskattning av det totala antalet invandrare — "gamla" och "nya" — som kan utbildas under hela femårsperioden. SIV anför därvid bl. a. följande.

Drygt 462 000 cirkelledartimmar har förbrukats under åren 1973/74 och 1974/75. Enligt skolöverstyrelsens statistik över cirkclar har de lagbundna studiegrupperna i genomsnitt 6,6 deltagare. Skolöverstyrelsens register visar att ca 1/5 av de invandrare som är i utbildning får 160 timmar och 4/5 240 timmar. De förbrukade timmarna kan med denna beräkning ha räckt till drygt 13 500 invandrades utbildning under de två första åren. Undervisningens igångsättande försenades, men har (enligt bl. a. SAF) fått normal omfattning 1974/75, då 337 000 studietimmar förbrukades, vilket innebär att 9 925 invandrare kan ha utbildats under detta år. Om utbildningen får samma omfattning under åren fram till 1 juli 1978 som under 1974/75 kan fullständig utbildning ges till ca 30 000 invandrare under den återstående tidsperioden. Totalt kan sålunda 43 500 invandrare utbildas under de fem första åren efter lagens ikraftträdande. Detta visar att en betydande del av de invandrare som är i behov av undervisning inte kommer att få detta behov tillgodosett om inga ytterligare åtgärder vidtas.

SIV framhåller vidare att registret hos skolöverstyrelsen visar att utbildningen är av begränsad omfattning och att detta bekräftas vid SIV:s kontakter med invandrare, företagare, fackföreningsfolk, invandrarbyråpersonal m. fl. Dessa kontakter samt enkäter och brev från invandrare ger SIV anledning förmoda att informationen om lagen är bristfällig och att alltför få har erbjudits undervisning.

SIV avslutar sin skrivelse med ett yrkande om att lagen ändras så att den nuvarande tidsfristen förlängs och att fackföreningen tillsammans

med invandraren skall få möjlighet att självständigt planera in undervisningen på betald arbetstid, om arbetsgivaren inte har erbjudit invandraren undervisning före den 1 juli 1978.

5 Departementspromemorian (Ds A 1975: 14) Förvärv av svenskt medborgarskap

Inom arbetsmarknadsdepartementet har utarbetats en promemoria (Ds A 1975: 14) Förvärv av svenskt medborgarskap med förslag om vissa ändringar i lagen (1950: 382) om svenskt medborgarskap (MbL) och medborgarskapskungörelsen (1969: 235).

I promemorian, som nyligen har remissbehandlats, föreslås bl. a. att kvalifikationstiden för att få svenskt medborgarskap genom naturalisation enligt 6 § MbL skall sänkas från nuvarande sju år till fem år. I fråga om nordiska medborgare, för vilka det enligt gällande praxis krävs tre års hemvist i Sverige, föreslås en sänkning till två år samt att en uttrycklig bestämmelse om denna kvalifikationstid förs in i 6 § MbL. Vidare förordas att vissa grupper vid sidan av den generella sänkningen av hemvistvillkoret skall få ytterligare lättnader genom dispens. Sålunda bör utomnordisk medborgare som är gift med svensk medborgare kunna få svenskt medborgarskap redan efter tre års hemvist i Sverige om äktenskapet har varat i två år. Sammanboende under äktenskapsliknande förhållanden bör därvid även framdeles jämföras med äktenskap. Även för statslösa och politiska flyktingar föreslås en generell dispens. Sådana personer bör kunna upptas till svenska medborgare efter fyra års vistelse i Sverige. Härutöver bör dispens kunna ges i enstaka fall med hänsyn till humanitära, sociala eller personliga förhållanden.

6 Överväganden och förslag

Enligt gällande lag är arbetsgivarens skyldighet att bereda invandrare, som har börjat sin första anställning här i landet före år 1973, möjlighet till ledighet och lön för att påbörja svenskundervisning begränsad i tiden till utgången av juni 1978. Den i lagen angivna tidpunkten utgör en gräns för arbetstagarens rätt att få ledighet och lön. Efter denna tidpunkt saknar arbetstagaren möjlighet att få ledighet och lön för att påbörja studier, även om det är på grund av arbetsgivarens försummelse som arbetstagaren inte har fått tillfälle att påbörja undervisning. I den situationen är arbetstagaren hänvisad till vad lagen (7 §) föreskriver i fråga om möjligheterna att kräva skadestånd från arbetsgivare som åsidosätter sina förpliktelser enligt lagen.

Som framgår av redogörelsen i det föregående har bl. a. LO och SIV gjort gällande att undervisningen för de "gamla" invandrarna hittills

inte har fått den omfattning som lagen syftar till och att det därför finns risk för att många invandrare inte hinner att få sin undervisning i tid.

Den av arbetsgruppen företagna enkätundersökningen visar visserligen att invandrarna vid flertalet av de företag som undersökningen omfattade sannolikt kommer att få sin undervisning inom den i lagen föreskrivna tiden, men arbetsgruppen har också funnit att det i fråga om ett mindre antal av de berörda företagen och företag som inte omfattas av undersökningen kan förmodas att utbildningen inte kommer att genomföras inom denna tid.

I den tidigare refererade skrivelsen konstaterar SIV med stöd av bl. a. vissa beräkningar att en del "gamla" invandrare inte kommer att få undervisning om inte ytterligare åtgärder vidtas. SIV:s beräkningar grundar sig i huvudsak på uppskattningar vad gäller såväl antalet "gamla" invandrare som är i behov av undervisning som det antal timmar som kommer att användas för den lagbundna undervisningen under den återstående tidsperioden.

Skolöverstyrelsens register över den lagstadgade invandrarundervisningen (SFI-registret) visar att undervisningen hittills har fått en begränsad omfattning. I mitten av januari i år hade totalt ca 22 400 "nya" och "gamla" invandrare registrerats i utbildning. (Registret skiljer inte på "nya" och "gamla" invandrare.) Av dessa hade många (ca 5 500) avbrutit utbildningen. Enligt vad som inhämtats från skolöverstyrelsen är siffrorna dock inte tillförlitliga bl. a. på grund av att studieförbundens lokalföreningar ligger efter med anmälningar till registret. Det totala antalet invandrare som har genomgått eller påbörjat utbildning beräknas av skolöverstyrelsen till ca 30 000 personer.

Även om de av SIV lämnade uppgifterna om hur många "gamla" invandrare som återstår att utbilda är mycket osäkra — bl. a. med hänsyn till att man inte vet hur många som kommer att avstå från utbildningen — visar beräkningarna dock att det vid tidsfristens utgång sannolikt kommer att finnas åtskilliga sådana invandrare som inte har fått sin rätt till undervisning enligt lagen. Detta bestyrks av uppgifterna från SFI-registret och den enkätundersökning som arbetsgruppen i arbetsmarknadsdepartementet har utfört. Det finns därför anledning att överväga om man genom lagändring kan förbättra situationen.

En möjlighet är att skärpa de nuvarande skadestandsreglerna. En sådan skärpning kan möjligen öka arbetsgivarens benägenhet att ge ledighet. Det kan dock inte uteslutas att vissa arbetsgivare även inför hotet av sådana sanktioner åsidosätter sina förpliktelser enligt lagen. Arbetstagararen går då ändå miste om sin rätt till undervisning. Arbetstagararens ställning gentemot arbetsgivaren bör därför stärkas på annat sätt.

En lagändring bör i första hand syfta till att garantera arbetstagararens rätt till undervisning även efter utgången av juni 1978. Enbart en bestämelse om viss tids förlängning av arbetsgivarens skyldighet att ge

ledighet och lön är dock inte tillräckligt. En sådan bestämmelse skulle i princip endast innebära att en försumlig arbetsgivares skadeståndsskyldighet inträder vid en senare tidpunkt och utgör ingen garanti för att arbetstagaren får sin undervisning. En förlängd skyldighet för arbetsgivaren bör därför kombineras med föreskrifter som ger arbetstagarparten ett inflytande över frågan när arbetsgivaren skall vara skyldig att ge ledighet och lön. I det följande framförs vissa förslag som syftar till att åstadkomma en sådan kombination. Dessa förslag förutsätter att arbetsgivare försummat sin skyldighet att ge arbetstagare ledighet före utgången av juni 1978.

Om arbetstagaren är medlem i arbetstagarorganisation, som är eller brukar vara bunden av kollektivavtal i förhållande till arbetsgivaren, bör organisationen, liksom i lagen (1974: 981) om arbetstgares rätt till ledighet för utbildning, få möjlighet att besluta om såväl ledighet som tidpunkten för ledigheten. Beslutet bör fattas i samråd med den berörde arbetstagaren. För att arbetstagaren skall få sin undervisning inom rimlig tid (helst så snart som möjligt) och för att i tiden närmare begränsa arbetsgivarens skyldighet bör föreskrivas att ledigheten skall börja före utgången av juni 1979. Underlåter arbetstagaren att utnyttja den beslutade ledigheten bör arbetsgivarens skyldighet upphöra om inte arbetstagaren har haft synnerliga skäl, som t. ex. sjukdom, för sin underlåtenhet.

Å andra sidan bör inte arbetstagarorganisationen få besluta om att ledigheten skall börja omedelbart. Arbetsgivaren bör få viss kortare tid på sig för att planera m. m. Med hänsyn härtill föreslås att ledigheten får börja tidigast två veckor efter det att arbetsgivaren har underrättats om organisationens beslut. Givetvis bör dock ledigheten kunna börja tidigare om arbetsgivaren medger detta.

Det förutsätts att organisationen, innan den fattar sitt beslut, har haft överläggningar med arbetsgivaren om tidpunkten för ledigheten och att organisationen därvid i medlemmarnas intresse söker beakta de svårigheter arbetsgivaren kan få i anledning av ledigheten.

Accepterar inte arbetsgivaren arbetstagarorganisationens beslut vare sig det gäller ledigheten som sådan eller tidpunkten härför skall han kunna väcka talan vid domstol i enlighet med 9 § första stycket. Detta blir t. ex. fallet om arbetsgivaren menar att han redan har gjort vad på honom ankommer.

Det är självfallet angeläget att arbetstagaren får tillfälle att påbörja undervisningen så snart som möjligt. Skulle tvist uppkomma kan dock avsevärd tid förflyta innan domstol beslutar i ärendet. På grund härav bör arbetstagarorganisationens beslut gälla till dess tvisten har slutligt prövats. Detta innebär att arbetstagarparten får tolkningsföreträde vid tvist som kan anhängiggöras vid domstol på samma sätt som i exempelvis studieledighetslagen.

Avser tvisten frågan huruvida arbetstagaren är undantagen från lagen

på grund av föreskrifterna i 1 § andra stycket 1 eller 2 eller i punkterna 3 a) eller b) i övergångsbestämmelserna skall föreskrifterna i kungörelsen och skolöverstyrelsens anvisningar gälla. Dessa föreskrifter innebär bl. a. att arbetsgivaren, arbetstagaren och arbetstagarorganisationen i samråd skall pröva om arbetstagaren är undantagen enligt nämnda föreskrifter. Kan man inte enas vid denna prövning skall frågan hänskjutas till skolöverstyrelsen, som är slutlig instans i sådant ärende.

Twist om arbetstagare är undantagen enligt nyssnämnda föreskrifter i 1 § och punkt 3 i övergångsbestämmelserna prövas sålunda inte av domstol. En sådan twist avser i huvudsak fråga om arbetstagaren har sådana kunskaper i svenska att han inte är i behov av undervisning. Behovet av undervisning prövas i särskild ordning med hjälp av bl. a. tester. En sådan prövning kan ske förhållandevis snabbt. Det finns inte skäl att i dessa fall låta arbetstagarorganisationens mening gälla innan skolöverstyrelsen har avgjort frågan.

På grund av arbetstagarorganisationens tolkningsföretråde kan arbetstagaren sålunda påbörja undervisning utan hinder av att arbetsgivaren har väckt talan vid domstol. Domstolen bör emellertid utan hinder av att part har tolkningsföretråde kunna meddela interimistiskt förordnande i tvisten. Ett sådant förordnande tar över tolkningsföreträdet och kan föranleda att pågående undervisning avbrytes. Ett förordnande härom bör dock inte meddelas i annat fall än när organisationens ståndpunkt framstår som klart ogrundad. Vidare bör som formellt krav gälla att ett yrkande om ett sådant förordnande inte får bifallas utan att motparten har fått tillfälle att yttra sig.

Visar det sig att arbetsgivaren hade fullgjort sina skyldigheter enligt lagen och arbetstagarorganisationen sålunda saknade fog för sitt beslut, är det rimligt att arbetsgivaren får ersättning för den skada som han har förorsakats med anledning av beslutet. Därför föreslås en skadeståndsskyldighet för arbetstagarorganisationen om den har föranlett eller godkänt felaktig tillämpning av lagen och organisationens företrädare har saknat fog för sin ståndpunkt i tvisten. I de två senaste berörda hänseendena anknyter de föreslagna reglerna till de principer som har antagits i de senaste årens arbetsrättsliga lagstiftning.

För arbetstagare som är medlem i arbetstagarorganisation som inte står eller brukar stå i kollektivavtalsförhållande till arbetsgivaren eller för oorganiserad arbetstagare föreslås, liksom för arbetstagare, som visserligen är medlem i en kollektivavtalsbärande organisation men för vilken organisationen inte har utnyttjat sin rätt att besluta om ledighet, en möjlighet att få frågan om ledighet och ledighetens förläggning prövad av domstol. Om sådan arbetstagare före utgången av juni 1979 hos arbetsgivaren begär att få ledighet, men inte får det inom två veckor efter sin framställning, kan han påkalla domstols prövning av frågan. I sådant fall skall han väcka talan före utgången av år 1979. Domstols beslut om

ledighet bör motsvara det beslut som arbetstagarorganisationen kan fatta i fråga om medlem. Arbetsgivarens skyldighet att ge ledighet bör sålunda även i detta fall upphöra om arbetstagaren utan synnerliga skäl underlåter att utnyttja den ledighet varom domstolen har beslutat.

De förslag som här läggs fram grundar sig på förutsättningen att arbetsgivaren har försummat sin skyldighet att ge ledighet inom den i nuvarande lag föreskrivna tidsfristen. I och med att arbetsgivaren försummat denna skyldighet har arbetstagaren och i vissa fall även arbetstagarorganisationen rätt till ersättning för uppkommen skada. De föreslagna reglerna innebär i princip endast en förlängning i tiden av arbetsgivarens skyldighet enligt lagen och bör inte beröva arbetstagarparten möjlighet att kräva skadestånd som grundar sig på försumlighet före utgången av juni 1978. På grund härav föreslås ingen ändring av de nuvarande reglerna om skadestånd. Detta medför sålunda att arbetstagarparten kan kräva skadestånd på grund av arbetsgivarens tidigare försummelse även om han får undervisning efter utgången av juni 1978 enligt de regler som föreslås. I en sådan situation bör dock vid prövningen av skadeståndets storlek tas hänsyn till att arbetstagaren har fått undervisning.

I samband med att de föreslagna ändringarna i lagen genomförs bör en bred information komma till stånd så snart som möjligt efter ikraftträdandet.

Enligt 6 § i gällande lag om svenskt medborgarskap kan utlänning upptas till svensk medborgare genom naturalisation om han har haft hemvist här i landet sedan sju år och därjämte uppfyller vissa andra villkor. Nordiska medborgare kan med stöd av en allmän dispensregel och gällande praxis naturaliseras redan efter tre år.

Som tidigare har nämnts föreslås i departementspromemorian (Ds A 1975: 14) Förvärv av svenskt medborgarskap bl. a. att nuvarande kvalifikationstider för att få svenskt medborgarskap skall förkortas från sju till fem år för utomnordiska medborgare och från tre till två år för nordiska medborgare. Proposition om ändring av medborgarskapslagen avses bli förelagd riksdagen under våren 1976.

Medborgarskapslagen föreskriver inte något villkor om att den som upptas till svensk medborgare genom naturalisation skall ha kunskaper i svenska språket. I praxis beaktas dock om sökanden behärskar svenska och i det formulär som används vid ansökan om naturalisation anmodas sökanden att bifoga intyg om sin förmåga att tala, läsa och skriva svenska. Ofta bortses dock helt från bristande kunskaper i svenska. Så sker t. ex. om ansökan avser en utlänning som flyttat till Sverige vid vuxen ålder och tillhör ett helt annat språkområde än vårt och därför har svårt att lära sig svenska. Enligt vad som har inhämtats från SIV har "kravet" på kunskaper i svenska under senare tid nästan helt försvunnit. Det finns anledning att anta att om de nya kvalifikationstiderna förkortas i enlighet med promemoriaförslaget sådana kunskaper kommer att

beaktas än mindre om man överhuvudtaget kommer att lägga någon vikt vid dem.

Genomförs förslaget om de kortare kvalifikationstiderna får detta betydelse för de invandrare som deltar i svenskundervisning. Nuvarande lag avser endast utländska arbetstagare. Detta innebär bl. a. att den som blir svensk medborgare under studietiden mister sina förmåner enligt lagen fr. o. m. tidpunkten för förvärvet av det svenska medborgarskapet. Kurserna i svenska sträcker sig ofta över ganska lång tid. Det kan därför antas att många invandrare under pågående studier kommer att uppfylla kravet på den kortare hemvisttiden och vill söka svenskt medborgarskap så snart som möjligt. Med tanke på den korta kvalifikationstid som föreslås för de nordiska medborgarna kan många bland vår största invandrargrupp, den finländska, antas komma i den nämnda situationen, särskilt i det fall då undervisningen har påbörjats först efter ganska lång tids vistelse här i landet.

Det är inte rimligt att en arbetstagare som ansetts vara i behov av svenskundervisning och som därför med förmåner enligt lagen har påbörjat sådan undervisning, skall tvingas avbryta sin utbildning när han blir svensk medborgare. Hans behov av undervisning kvarstår. Han bör därför ges möjlighet att fullfölja sina studier med bibehållande av sina rättigheter enligt lagen. I annat fall tvingas han avvakta med ansökan om svenskt medborgarskap tills han är klar med utbildningen. En sådan ordning strider mot syftet med förslaget om de kortare kvalifikationstiderna.

Med hänvisning till det anförda föreslås att 1 § i lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning ändras så att den skall gälla även för den som har blivit svensk medborgare, sedan han har påbörjat den undervisning som avses i lagen.

Förslaget föranleder en ändring av bestämmelserna om statsbidrag för undervisning i svenska språket med samhällsorientering. Dessa bestämmelser förutsätter f. n. att deltagarna är utländska medborgare.

Bil. 1

Enkät till företrädare för arbetsgivare och fackliga organisationer angående svenskundervisning för invandrare som börjat sin *första* anställning i Sverige före den 1 januari 1973, s. k. gamla invandrare. OBS! Enkäten gäller *endast* dessa invandrare.

Fråga 1

Hur många "gamla" invandrare är anställda inom företaget?

Svar:

Anmärkning till fråga 1.

1. Här bör medräknas invandrare som är utländska *medborgare* och är *bosatta* i Sverige och som dessutom har *arbetstillstånd* eller är *kyrko-*
bokförda i Sverige.

2. Invandrare som är sysselsatta i *feriearbete* eller eljest i *arbete av tillfällig* natur skall inte medräknas.

Fråga 2

Hur många av dessa

a) har undantagits från undervisning före den 1 oktober i år?

Svar:

b) beräknas bli undantagna efter senare prövning?

Svar:

c) beräknas avstå från sin rätt till undervisning?

Svar:

Anmärkning till fråga 2.

Följande kategorier utländska arbetstagare är undantagna från lagen.

Arbetstagare som

a) har svenska, danska eller norska språket till modersmål eller eljest har sådana kunskaper i något av dessa språk att undervisning inte behövs

b) redan genomgått undervisning enligt lagen eller sådan svenskundervisning som meddelas i samband med arbetsmarknadsutbildning eller i AMS:s mottagningsläger för flyktingar

c) innan lagen tillkom deltagit i svenskundervisning minst 240 timmar och fått ersättning härför enligt avtal mellan arbetsgivare och arbetstagarorganisation.

Fråga 3

a) Hur många har före den 1 oktober i år erbjudits möjlighet till ledighet för undervisning?

Svar:

b) Hur många har därvid önskat genomgå undervisning?

Svar:

c) Hur många har därvid tackat nej men önskar genomgå undervisning senare?

Svar:

Fråga 4

Hur många

a) har genomgått undervisning enligt lagen?

Svar:

b) deltar f. n. i undervisningen?

Svar:

c) har avbrutit undervisningen?

Svar:

Fråga 5

a) Hur många beräknas återstå att utbilda?

Svar:

b) När beräknas dessa få sin undervisning?

Svar:

Fråga 6

Hur många av de invandrare som avses i fråga 5 a) omfattas av

a) avtal angående tidpunkten för undervisningen?

Svar:

b) annan planering i fråga om denna tidpunkt?

Svar:

Fråga 7

Vilket eller vilka studieförbundet har genomfört eller beräknas genomföra undervisning?

Svar:

Fråga 8

Har enligt Er kännedom studieförbundet(n) resurser att genomföra undervisning inom den lagstadgade femårsperioden, dvs. före den 1 juli 1978?

Svar:

Fråga 9

Övriga synpunkter?

Svar:

Bil. 2

Redovisning av enkät svar ang. svenskundervisning för invandrare som börjat sin första anställning i Sverige före den 1 januari 1973, s.k. gamla invandrare.

Teckenförklaringar: A = arbetsgivare, B = facklig organisation, tom ruta = frågan obesvarad

Fråga	1	2	3	4	5	6	7	8								
Företag Totala antalet "gamla" invandrade inom företaget		Undantagna a. nu b. senare c. räknas avstå	a. Erbjudits möjlighet till ledighet	Tackat b. ja c. nej	a. Ge-nom-gått utbildning	b. Del-tar	c. Av-brutit	a. Åter-står ut-bilda	b. Tid-punkt	a. Om-fattas av av-planering	b. An-nan-planering	Studie-förbund	Har studie-förbundet resurser att genomföra undervisningen före 1 juli 1978			
1 A	229	145	10	5-6	45	39	2	12	25	8	35	1976-1977	20	15 res-tas i feb 1976	ABF	ja
1 B	ca 200	ca 120	5	5	45	45	1	13	26	2	30	1976-1977	alla		ABF	ja
2 A	1 872	476	44	87	565	528	37	79	381	66	737	1975-1978	0	ja	ABF 93 % Mbsk* 7%	ja
2 B	1 872	476	44	87	565	528	37	79	381	66	737	1975-1978	0	ja	ABF 93 % Mbsk 7%	ja
3 A	919	242	92	80	412	407	5	118	124	146	238	före 1978	140	110/år	ABF/SFfr**	ja
3 B	919	242	92	80	412	407	5	118	124	146	238	före 1978	140	110/år	ABF-av-tal 1974	ja
4 A	131	64	vet ej	vet ej	41	39	2-3	27	3	7	44	1976-1977	0	1/5/år	ABF/SFfr	ja
4 B	131	64	vet ej	vet ej	41	39	2-3	27	3	7	44	1976-1977	0	1/5/år	ABF/SFfr	ja

5 A	30	0	17	vet ej	1	1	0	0	1	0	13	1975— 1977	13	0	ABF	vet ej	
5 B	30	0	17	vet ej	1	1	0	0	1	0	13	1975— 1977	13	0	ABF	vet ej	
6 A	26	19	0	0	1	1	0	0	0	1	7	1975— 1978	3 ht 1975	När kan be- reda	ABFABF	ja	
6 B	26	19	0	0	1	1	0	0	0	1	7	1975— 1978	3 ht 1975	När kan be- reda under- visn.	ABFABF	ja	
7 A	22	13	1	0	3	4	0	1	0	1	8	före 1978	2	ABF	sanno- likt		
7 B	22	13	1	0	3	8	0	1	0	1	8	före 1978	8	ABF	ja		
8 A	24	21	vet ej	vet ej	Alla som så önskat	vet ej	0	0	2	1	1	så snart som möj- ligt	0	0	KOMVUX/ ABF/TBV	ja	
8 B	17	10			2	2	0	0	1	1	1			1	Norra real/ABF ABF	ja	
9 A	12	11	0	ja	0	1	0	0	0	1	1	nästa år	1	0	ABF	ja	
9 B																	
10 A	33	19	2	5	0	9	0	4	0	0	9	3/år till 1978	0	0	ABF	ja	
10 B	33	19	2	5	0	9	0	4	0	0	9	3/år till 1978	0	0	ABF	ja	
11 A	455	9	10% (45)	10% (45)	14	12	2	0	5	7	ca 450	150/år start	alla	0	ABF	ja	
11 B	455	9	10% (45)	10% (45)	14	12	2	0	5	7	ca 450	dec. 75 150/år start	alla	0	ABF	ja	
12 A	47	27	8—10	2—3	0	0	0	1	0	0	6—8	dec. 75 1976	0	alla	ABF	ja	
12 B	47	27	ca 10	3	0	0	0	1	0	0	6—8	1976	0	alla	ABF	ja	
13 A	97	58	9	vet ej	9	7	2	0	3	1	29	före 1/7—78	0	efter samråd	ABF	ja	

* Medborgarskolan
** Studieförbundet

22 A	7	0	0	2	7	1	0	1	0	0	1	5	när de själva vill	alla	vet ej	vet ej	
22 B	13	vet ej	vet ej	vet ej	0	vet ej	vet ej	0	0	0	0	13	troligen aldrig	0	vet ej	ABF	ja
23 A	3	0	0	1	3	0	0	0	0	0	0	0	troligen aldrig	0	0	ABF	vet ej
23 B	9	vet ej	vet ej	vet ej	0	vet ej	vet ej	vet ej	vet ej	0	0	9	troligen aldrig	0	vet ej	ABF	ja
24 A	2	2	vet ej	vet ej	0	vet ej	vet ej	vet ej	vet ej	0	0	2	troligen aldrig	2	0	vet ej	vet ej
24 B	3	vet ej	vet ej	vet ej	0	vet ej	vet ej	0	0	0	0	3	troligen aldrig	0	vet ej	ABF	ja
25 A	7	0	vet ej	vet ej	0	0	0	0	0	0	0	7	före 30/6-78	7	0	ABF	ja
25 B	9	vet ej	vet ej	vet ej	0	vet ej	vet ej	0	0	0	0	9	troligen aldrig	0	vet ej	ABF	ja
26 A																	
26 B	6	Enligt arbetsgivaren är samtliga 6 svenskspråkiga, vilket facket betvivlar. Ingen blankett om undantag inkommen trots uppmaning från facket.															
27 A	17	0	0	17	0	0	0	0	0	0	0	10	När de så önskar		vet ej	vet ej	
27 B	Totalt ant anst ca 30. De fl inv.																
28 A		Ingen inf.															
28 B	ca 26																
29 A																	
29 B	ca 45																
30 A																	
30 B	Samma personal som 31																
31 A																	
31 B	19																
32 A	6	6	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	Samtliga 1975	1	vet ej	ABF	ja
32 B	18	Se svar ang. företag nr 26-31															
33 A	3	0	0	2-3	0	(1)	0	0	0	0	0	3, varav 1 anal-fabet	1976	3	0	ABF	ja
33 B	3	0	vet ej	vet ej	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0		
34 A	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0		ja

Fråga	1	2	3	4	5	6	7	8					
Företag Totala antalet "gamla" invändare inom företaget	Undantagna a. nu b. senare avstå	c. Be- räknas senare avstå	a. Erbju- dits möj- lighet till ledighet	Tackat b. ja c. nej	a. Ge- nom- gått ut- bildning	b. Del- tar	c. Av- brutit	a. Åter- står ut- bilda	b. Tid- punkt	a. Om- fattas av av- tal ang. tidp.	b. An- nan plane- ring	Studie- förbund	Har studie- för- bundet resurser att ge- nomföra under- visningen före 1 juli 1978
34 B	2	1	0	0									
35 A	0												
35 B	1	vet ej	0	0		0			under 1:a kvart. 1976			ABF	ja
36 A	2												
36 B	5	vet ej	0	0									ja, ABF
37 A	7-9	6	0	0		0	0	7-9	sep-76	0	0	ABF	ja
37 B													
38 A	4	2	3	1	0	1		1	I mån av in- tresse fr. vb.	0	1	ABF	ja
38 B	1												
39 A	2		2										
39 B													

Anmärkning. Utöver i denna sammanställning redovisade företag tillställdes ytterligare två företag (inom måleribranschen) enkäten, varav ett uppgav att inga gamla invändare fanns anställda inom företaget medan det andra företaget överhuvudtaget inte besvarade enkäten.

STATENS INVANDRARVERK

Dnr SB 35/76

1976-01-21

Arbetsmarknadsdepartementet

Lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare

Under våren 1975 tillsattes en arbetsgrupp med företrädare för arbetsmarknadsdepartementet, skolöverstyrelsen (SÖ), statens invandrarverk (SIV), Svenska arbetsgivareföreningen (SAF) och Landsorganisationen (LO) med uppgift att närmare undersöka tillämpningen av lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare. Arbetsgruppen genomförde under hösten 1975 en enkät till ett fyrtiotal företag som skulle besvaras av företrädare för fackförening och arbetsgivare. Enkätresultatet ger en intressant bild av lagens tillämpning men överensstämmer inte med de erfarenheter SIV har insamlat på annat sätt. Antalet förbrukade studietimmar, liksom SÖ:s SFI-register, visar att en mycket stor del av den invandrade arbetskraften inte fått undervisning. Invandrarverket vill framhålla att speciella åtgärder måste vidtagas, om de invandrare som började arbeta i Sverige före 1973 ska få sina behov av svenskundervisning tillgodosedda före den 1 juli 1978.

Totalt torde drygt 200 000 utländska medborgare arbeta i Sverige (5 % av arbetskraften). Enligt beräkningar gjorda av byrådirektör Sven Reinans hos Statistiska Centralbyrån (PM 1976-01-15, bilaga 1) torde ca 110 000 av dessa ha påbörjat sin första anställning i Sverige före 1973 och ha annat modersmål än danska, norska eller svenska.

Den enkät som arbetsmarknadsdepartementet gjort för att kartlägga i vilken utsträckning undervisning planerats eller genomförts för de "gamla" invandrarna visar att ca 60 % är aktuella för undervisning, en siffra som stämmer relativt väl överens med de undersökningar som invandrarverket gjort.

Totalt torde ca 120 000 invandrare vara i behov av undervisning (60 % av 200 000). Av dessa är ca 66 000* "gamla" invandrare (60 % av 110 000).

Under de första två åren (1973/74 och 1974/75) som lagen har varit i kraft har drygt 462 000 studietimmar, dvs. cirkelledartimmar, förbru-

* Anm. Beräkningen av antalet "gamla" invandrare i behov av undervisning är en underskattning. De som har svenska, danska eller norska som modersmål är frändragna i Sven Reinans beräkningar och ingår inte heller i den andel som är berättigad till svenskundervisning.

kats. Studiegrupperna i de lagbundna cirkelarna har i genomsnitt 6,6 deltagare enligt skolöverstyrelsens cirkelstatistik 1975. Enligt SÖ:s SFI-register får ca 1/5 av invandrarna i utbildning 160 timmar och 4/5 får 240 timmar. De förbrukade timmarna kan ha räckt till utbildning i 160 timmar för 2 725 invandrare och i 240 timmar för 10 900 invandrare. De första två åren som lagen har varit i kraft kan de förbrukade studietimmarna ha räckt till drygt 13 500 invandrades utbildning enligt lagen. Detta är endast ett räkneexempel för att belysa hur många invandrare som kan ha fått undervisning. Självfallet har fler än 13 500 invandrare påbörjat sin undervisning under den första tvåårsperioden.

Undervisningens igångsättande försenades, men enligt bl. a. SAF har den fått normal omfattning 1974/75. Under detta år förbrukades enligt SÖ:s uppgifter 337 000 studietimmar. Detta antal timmar kan ha räckt till 9 925 invandrades utbildning, varav 1/5 i 160 timmar och 4/5 i 240 timmar.

Om utbildningen får samma omfattning under de tre budgetåren fram till den 1 juli 1978 som under budgetåret 1974/75 kan fullständig utbildning ges till ca 30 000 invandrare under den återstående treårsperioden. Enligt ovanstående exempel kan således totalt 43 500 invandrare utbildas under de första fem åren efter lagens i kraftträdande.

En sammanfattning av ovanstående ger vid handen att en betydande del av de invandrare som är i behov av undervisning inte kommer att få detta behov tillgodosett inom femårsperioden om inga ytterligare åtgärder vidtas.

SFI-registret visar också att utbildningen är av begränsad omfattning (bilaga 2). Visserligen bör siffrorna räknas upp eftersom inrapporteringen till registret släpar efter.

Att undervisningen inte fått önskad omfattning bekräftas också av SIV:s besök vid företag och samtal med invandrare, företagare, fackföreningsfolk, invandrarbyråpersonal m. fl. Dessa kontakter samt enkäter och brev från invandrare ger verket anledning förmoda att informationen om lagen och undervisningen är bristfällig och att alltför få har erbjudits undervisning. En del invandrare deltar inte i undervisningen trots att de erbjudits sådan. De tackar nej av rädsla att "göra bort sig" på lektionerna, att inte klara av studierna, att tappa självförtroendet eller vara osolidariska med arbetskamraterna, som många gånger får göra även invandrarens arbete när ingen ersättare finns. Många har också svårt att delta i undervisningen när den ligger på fritid, bl. a. beroende på problem med barn tillsynen. I en del fall har man svårt att gå på undervisningen därför att studielokalerna är alltför avlägset belägna.

En alltför hög andel av invandrarna avbryter undervisningen. En undersökning som Domnarvets järnverk gjorde 1975 visar att 55 % av dem som påbörjat undervisningen 1974 hade hoppat av vid årsskiftet 1974/75. Skälet till att 17 % hade avbrutit var dock att de slutat sin anställning, men det är oroväckande att en så hög andel som 38 % avbry-

ter av andra orsaker. Företagets förslag till åtgärder för att komma tillrätta med avhoppet var bl. a. att förlägga undervisningen till arbetstid i största möjliga utsträckning, ordna bärntillsyn, stimulera deltagarna att tala svenska utanför kurserna, ge invandrarens make/maka möjlighet till språkundervisning, intensifiera den uppsökande verksamheten och förbättra pedagogiken.

I förarbetena till lagen framhålls vikten av att undervisningen ska bedrivas på ordinarie arbetstid om man vill uppnå ett gott resultat. Lagen ger dock utrymme för att undervisningen kan förläggas till betald fritid om fackförening och arbetsgivare slutit avtal härom. Detta har dock förekommit i alltför stor utsträckning, med bl. a. många studieavbrott som följd. SIV vill framhålla värdet av att studierna sker på arbetstid i lagens anda. Ett avtal om fritidsundervisning bör endast föranledas av mycket svåra hinder för lektioner på arbetstid.

En god arbetsmiljö och trivsel i arbetet främjas — även för de svenska arbetskamraterna — av att invandrarna får grundläggande information om vårt samhälle och språkundervisning. Det är svårt att tillgodogöra sig studier när man är trött efter en lång arbetsdag. För att invandrarna verkligen ska få en chans att utnyttja sina rättigheter enligt denna lag måste man göra en kraftansträngning. Särskilda medel bör avsättas för att fackföreningarna på arbetstid i samarbete med studieförbunden ska kunna söka upp alla dem som hittills ännu inte erbjudits undervisning, "tackat nej" eller avbrutit sina studier, för att motivera dessa att delta i utbildningen. Den nu rådande konjunkturnedgången torde ge företagen stora möjligheter att intensifiera sina insatser för att snarast få igång undervisning. I en del fall har man istället för att tillgripa permitteringar utnyttjat tiden för svenskundervisning.

Företagen måste åläggas att, tillsammans med fackföreningarna och studieförbunden, göra en studieplanering som omfattar alla invandrare på arbetsplatserna.

I arbetsgruppens enkät framkom att några företag, p. g. a. allvarliga ekonomiska problem, skjutit undervisningen på framtiden. Åtgärder måste vidtagas för att även invandrare i mindre bärkraftiga företag ska kunna få undervisning.

Det finns anledning anta att, även om man nu sätter in kraftiga informationsåtgärder och ökar undervisningens omfattning, många invandrare inte hinner påbörja sin undervisning inom stipulerad tid. Av denna anledning bör invandrarens rätt att utnyttja den lagstadgade undervisningen utsträckas. Lagen bör ändras så att tidsfristen, för invandrarens del, förlängs. Om arbetsgivaren inte erbjudit invandraren undervisning före den 1 juli 1978 bör fackföreningen tillsammans med invandraren ha möjlighet att självständigt planera in undervisningen på betald arbetstid.

STATENS INVANDRARVERK

KJELL ÖBERG

		<i>Bilaga 1</i>
	PM	Bilaga 1
Sven Reinans	1976-01-15	till Dnr SB 35/76

Beräkning av antalet utlänningar invandrade före 1973-01-01 som kan vara berättigade till svenskundervisning på arbetstid

För utländska medborgare som fick sin första anställning i Sverige före 1973-01-01 gäller speciella regler beträffande deras rätt att få undervisning i svenska på arbetstid. Några uppgifter om när en person har fått sin första anställning i landet finns ej tillgängliga. Beräkningarna nedan utgår från förutsättningen att de som invandrat senast 1972 och f. n. har förvärvsarbete motsvarar gruppen som började sin första anställning före 1973.

För åren 1968—1973 finns uppgifter som visar återutvandringen av utländska medborgare efter kön, ålder och medborgarskap. För året 1974 finns dessa uppgifter delvis.

Beräkningen är utförd så att först har beräknats beståndet av utlänningar 1973-12-31 efter hur länge de har varit i Sverige. (Därvid kan man inte skilja på dem som invandrat senast 1967 eller är födda i Sverige). Sedan har danska och norska medborgare, liksom ett beräknat antal finska medborgare med svenskt modersmål dragits ifrån hela antalet utlänningar (dessa grupper saknar rätt till svenskundervisning under arbetstid), varefter återutvandringen under 1974 och 1975, liksom naturaliseringarna under dessa år har beräknats med antagna värden. Till slut har vissa förvärvsintensiteter antagits och antalet förvärvsarbetande beräknats. I beräkningarna har uteslutits personer som har uppnått pensionsåldern, liksom personer som har invandrat till Sverige i skolpliktig ålder och således måste ha fått viss undervisning i svenska i grundskolan.

Hur beräkningarna genomförts framgår mera exakt av bifogade tabell med kommentarer.

Beräkningen tyder på att ca 110 000 utländska medborgare kan uppfylla villkoret och har påbörjat sin första anställning i Sverige före 1973-01-01 och inte har svenska som modersmål. Eftersom befolkningsstatistiken troligen fortfarande överskattar antalet i Sverige bosatta utlänningar och någon hänsyn till detta inte har tagits i beräkningen är det inte troligt att beräkningen underskattar antalet.

Beräkningarna avser beståndet i år (1976). Av de 110 000 har ca en tredjedel varit i Sverige minst 10 år. Över två tredjedelar har varit här minst 5 år. Det är således troligt att flertalet anser sig själva kunna svenska tämligen bra. (Jmfr de uppgifter invandrarutredningen publicerade av kunskaper i svenska efter vistelsetid i sitt första delbetänkande,

SOU 1971: 51 bilaga 2). Antalet personer som kan tänkas vilja utnyttja sin rätt att få svenskundervisning på arbetstid måste således vara mycket lägre än det beräknade antalet berättigade.

Det kan eventuellt också vara angeläget att observera att bland de tidigare invandrare, framför allt då de som kommit före 1968 eller är födda här, är den yrkesmässiga sammansättningen förmodligen annorlunda än bland utlänningarna totalt och speciellt då invandrarna under de stora invandringsåren 1969—1970. Antalet tjänstemän torde således vara högre bland de tidigare invandrade.

Tekniskt sett är det enkelt att ur SCB:s band avseende in- och utvandringen 1968—1975 samt RTB (registret över den totala befolkningen) plocka fram uppgifter om antalet i Sverige kyrkobokförda utlänningar efter vistelsetid (med samma indelning som i denna promemoria, dock att man kan skilja på invandrade före 1968 och födda här), medborgarskap, ålder, kön, civilstånd. Kan man även få sådana uppgifter på vilken regional nivå man vill (ner till församlingar). Om frågan om hur många utlänningar invandrade före 1973 det finns är kontroversiell så bör man naturligtvis göra en sådan körning.

Tabell. Beräkning av antalet förvärvsarbetande utlänningar 1976 som invandrat före 1973-01-01. Män.

	Invandrad					
	före 1967 el född i Sverige	1968	1969	1970	1971	1972
1 Samtliga 1973-12-31	64 400	7 900	15 200	19 000	10 200	8 000
2 danskar	-7 100	-400	-500	-600	-400	-400
3 norrmän	-5 100	-300	-500	-500	-400	-500
4 andel svenskspråkiga finländare	25 %	20 %	20 %	15 %	15 %	15 %
5 finlandssvenskar	-4 800	-800	-1 800	-1 300	-600	-500
6 antaget antal födda i Sverige el invandrade som barn	-7 100					
7 Antal 1973-12-31 utom svenskspråkiga	40 200	6 300	12 400	16 600	8 800	6 700
8 Utvandring 1974	1,5 %	3,3 %	4,0 %	4,1 %	4,9 %	6,7 %
9 Naturalisering 1974	-2 000	-600	-400			
10 Utvandring 1975	1,2 %	3,0 %	3,3 %	3,8 %	4,0 %	4,5 %
11 Naturalisering 1975	-1 500	-800	-600	-100		
12 Kvar 1976	37 200	4 600	10 600	15 200	8 000	6 000
13 Antagande om förvärvs- intensitet	80 %	90 %	90 %	90 %	90 %	90 %
14 Antal förvärvsarbetande	29 700	4 100	9 500	13 700	7 200	5 400
Summa	69 700					

Tabell. Beräkning av antalet förvärvsarbetande utlänningar 1976 som invandrat före 1973-01-01. Kvinnor.

	Invandrad					
	före 1967 el född i Sverige	1968	1969	1970	1971	1972
1 Samtliga 1973-12-31	54 200	7 600	13 100	15 400	9 900	7 400
2 danskar	-4 400	-300	-400	-400	-300	-300
3 norrmän	-6 000	-400	-400	-500	-400	-500
4 andel svenskspråkiga finländare	25 %	20 %	15 %	15 %	15 %	15 %
5 finlandssvenskar	-7 200	-900	-1 700	-1 300	-600	-400
6 antaget antal födda i Sverige el invandrade som barn	-5 500					
7 Antal 1973-12-31 utom svenskspråkiga	31 100	6 000	10 600	13 300	8 500	6 100
8 Utvandring 1974	1,3 %	2,7 %	3,5 %	3,6 %	4,2 %	5,2 %
9 Naturalisering 1974	-2 000	-600	-400			
10 Utvandring 1975	1,0 %	2,0 %	2,7 %	3,3 %	3,5 %	4,0 %
11 Naturalisering 1975	-1 500	-800	-600	-100		
12 Kvar 1976	26 900	4 300	9 000	12 300	7 900	5 600
13 Antagande om förvärvs- intensitet	60 %	65 %	65 %	65 %	65 %	65 %
14 Antal förvärvsarbetande	16 200	2 800	5 800	8 000	5 100	3 600
Summa	41 600					

Kommentarer till tabellerna

Samtliga siffror är avrundade. Beräkningarna är emellertid utförda med icke avrundade siffror varför summeringarna inte stämmer alltid.

- Rad 1 Beräknat antal utläningar i åldern 15—64 år (se rad 6) i slutet av 1973. Eftersom uppgifterna finns endast efter ålder vid invandringen är siffrorna beräknade och inte exakta.
- Rad 2 Motsvarande för danska medborgare.
- Rad 3 D:o för norrmän.
- Rad 4 Antagande om andelen med svenskt modersmål bland finska medborgare. Jämför de uppgifter invandrarutredningen fick fram i sin intervjuundersökning.
- Rad 5 Antalet finlandssvenskar under antagande av rad 4, beräknat på samma sätt som rad 1—3.
- Rad 6 I beräkningarna har uteslutits personer som vid invandringen var under 15 år och således måste ha gått i grundskola här. Kommentaren under rad 1 är således inte helt riktig beträffande den lägre åldersgränsen. I gruppen födda här eller invandrade före 1968 går det inte att beräkna hur många vuxna det finns som är födda här eller måste ha gått i skola här. Antalet kan dock vara inte helt obetydligt. Jag har antagit att detta gäller 15 %. Detta antagande kan naturligtvis diskuteras. Jag har inte försökt att med hjälp av invandringssiffrorna för 1960-talet bygga under antagandet.
- Rad 7 Beräknat antal utläningar i slutet av 1973 som inte har svenska som modersmål (bortsett ifrån de som eventuellt kan vara födda i Sverige och ha svenska som modersmål men trots detta fortfarande vara utländska medborgare), som är i yrkesverksam ålder och inte kan antagas ha gått i skola i Sverige (enl befolkningsstatistiken).
- Rad 8 Andelen utvandrade för samtliga invandrade utläningar åren 1968—1972 samt ett antagande för invandrade före 1968.
- Rad 9, 11 Antagna siffror. Antalet naturaliserade år 1974 var någonting på 16 000, men flertalet är barn och även danskar, norrmän och finlandssvenskar bör uteslutas.
- Rad 10 Antagna andelar, jämför rad 8.
- Rad 13 Antagna andelar. Jämför de siffror som finns i invandrarutredningens betänkande.

Omfattningen av registret för den lagstadgade undervisningen

Datum	Anmälningar från företag	SÖ-beslut	Anmälningar från AMU/ LAN	Totalt	Anmälningar från studieförbundens lokalavd.								
					Påbörj ej avsl utbildningar	Återupptagna utbildningar	Avbrutna utbildningar	Avslutade utbildningar					
	Helt undant.	Beslutade men ej påbörjade	Undantagna										
		160 t			160 t	240 t	160 t	240 t	160 t	240 t	160 t	240 t	240 t
75-08-13	30 477	1 956	11 252	43 689	1 871	9 417	39	1 636	291	2 279	355	1 432	
75-10-09	31 351	1 961	20 264	53 580	1 774	8 984	34	90	429	2 143	457	1 501	
75-11-10	31 529	1 925	20 372	54 058	1 961	9 327	35	98	454	2 309	500	1 653	
75-12-01	32 525	1 853	20 458	55 763	2 035	9 790	54	160	535	2 753	630	2 136	